

**Uluslararası
Selahaddin Eyyubî
Sempozyumu Bildirileri
(21-23 Eylül 2016)**

Uluslararası Selahaddin Eyyubî Sempozyumu Bildirileri, Beyan Yayınları'nın xxx. kitabı olarak yayına hazırlandı; dizgi ve sayfa düzeni DBY Ajans; kapak, Yusuf Kot; baskı ve cilt, Erkam Yay. San. Tic. A.Ş. (Sertifika: 19891 İkitelli OSB Mh. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3 C Başakşehir - İstanbul Tel: 0212 671 07 00 -Pbx-) tarafından gerçekleştirildi ve Ekim 2017'de İstanbul'da yayımlandı. ISBN 978-975-473-xxx-x

Sertifika No: 14723

BEYAN YAYINLARI

Ankara Cad. 21 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: +90 212 512 76 97 - Tel-Faks: +90 212 526 50 10
www.beyanyayinlari.com / bilgi@beyanyayinlari.com
www.facebook.com/beyanyayinlari
www.twitter.com/beyanyayinlari
www.instagram.com/beyanyayinlari

**Uluslararası
Selahaddin Eyyubî
Sempozyumu Bildirileri**
Siirt Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi
(21-23 Eylül 2016)

Editörler

Necati SÜMER- Ahmet AKTAŞ

2. Cilt

Selâhaddîn Eyyûbî'nin Fıkhî Faaliyetleri Bağlamında Sünnî Akîdeyi Yayma Çabası -Kürtlerin Şâfiîleşmesindeki Rolü-

Mehmet Macit SEVGİLİ*

Giriş

Selâhaddîn Eyyûbî¹ (v. 589/1193), Sünnî akîdeyi yaymak ve Şîî akîdeyle mücâdele etmek için gayret göstermiş ve bu amaç doğrultusunda tedricî birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu tedricî faaliyetleri kapsamında “Tekke/Hânîkâh”,² “Dâru'l-Hadîs”, “Dâru'l-Kur'ân”, “Vakıf Kurumu”, “Kadılık Teşkilatı” ve “Medrese” gibi birçok alternatif eğitim müesseseleri inşa etmiştir. Selâhaddîn Eyyûbî'nin Sünnî akîdeyi yayma politikasının en önemli yansıması, “onun fıkhâ dair yürüttüğü faaliyetleridir”. Bu faaliyetlerin kapsamına onun “fıkıh ilmine verdiği önem ve destek”; bu ilmin tedris edildiği “medreseler”; bu ilmi temsil eden “fakîhler” gibi konular girmektedir. Söz konusu faaliyetler, toplumun mezhepsel bir takım değişim ve dönüşümlere uğramasına sebep olmuştur. Bu değişim ve dönüşümlerin, Kürtlerin Şâfiîleşmesi sürecine etkisi merak konusudur. Tebliğimizde genelde, Selâhaddîn Eyyûbî'nin Sünnîliği yayma politikasının fıkhî yansımaları; özelde ise Kürtlerin Şâfiîleşmesindeki rolü saptanmaya çalışılacaktır.

* Yrd. Doç. Dr. Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri (İslam Hukuku) Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, macitsevgili@hotmail.com

1 Adı tam olarak şöyledir: “Ebu'l-Muzaffer el-Meliku'n-Nâsır Salâhuddîn Yûsuf b. Necmiddîn Eyyûb b. Şâdî”. Sultân Salâhaddîn'in bizzat kendisi Kur'ân'ı, Ebû Temmâm'ın *el-Hamâse*'sini, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh fi'l-Fıkh*'ını ezberden biliyordu. Üsâme b. Munkız'ın dîvânını çok okuyordu. Bkz. Abdullâh Nâsîh Ulvân, *Salâhuddîn el-Eyyûbî Batlu Hittîn ve Muharriru'l-Kudus mine's-Salîbiyyîn*, Dâru's-Selâm, Kâhire 1985, s. 15-16; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, Çağ yayınları, İstanbul 1987, s. 198; Bedrettin Basuğuy, *Selahaddin-i Eyyûbî Döneminde İlmî Faaliyetler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s. 10-11.

2 Hânîkâhlar hakkında geniş bilgi için bkz. Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s. 329-330. Ayrıca bkz. Şâkir Mustafâ, *Salâhuddîn el-Fârisu'l-Mucâhid ve'l-Meliku'z-Zâhidu'l-Mufterâ Aleyh*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2014, s. 393-394.

Selâhaddîn Eyyübî'nin Mısır'da Şîî'lere Karşı Yürüttüğü Bazı Faaliyetleri

Selâhaddîn Eyyübî, Şîî'lerle mücâdelesinde değişik faaliyetler icrâ etmiştir. Onun Şîî akîdesini itibarsızlaştırmaya yönelik faaliyetlerinin bir bölümü şunlardır:³

Fâtumî halîfesinin karizmasını azaltmaya çalışmıştır. Şîî akîdesinin mistik yönünü teşkil eden ve Fâtumî halifelerinin kudsiyetlerinin kaynağı olan “velâyet” mefhumunu itibarsızlaştırmıştır. Söz gelimi Selâhaddîn Eyyübî, âdetlere aykırı bir uygulama olarak Fâtumî halifesi Âdîd'ı, babası Necmeddîn Eyyübî'yi karşılamaya zorlamıştır. Oysa halifeler, kendilerini gizemli ve tabusal göstermek amacıyla saklanır ve mahfillere pek çıkmazlardı.

Halîfeliğin sembol şehri olan ve halîfeliğe özgü kılınan Kâhire'yi, halka ve imara açtı.

Saraylarıyla şöhet bulan ve “saray devleti” (*ed-Devletu'l-Kasriyye*) olarak betimlenen Fatumi devletinin saraylarını sıradanlaştırdı. Bu doğrultuda söz konusu saraylara ailesini, emirlerini ve diğer yöneticileri yerleştirdi.

Şîî/İsmâîlî ideolojinin en kuvvetli propaganda merkezi olan Ezher Câmiinin prestijini azaltıp burayı aşamalı olarak Sünnileştirdi. Bu, Şîî ideolojinin beslendiği damarların kesilmesi anlamına gelmekteydi.

Cuma hutbelerinde Sahâbe, Tâbiî, Hz. Peygamber'in zevceleri, Hz. Hamza ve Hz. Abbas'a dua edildi. Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Alî'nin Cuma hutbelerinde zikredilmesini emretti.

Şîîliğin şiarı olan *حي على خير العمل محمد وعلى خير البشر* şeklindeki ezanı iptâl etti. Sikkelerden *الله ولي علي* şeklindeki damgayı çıkarttı. Şîî halife Âdîd'ın ismi hutbeden çıkartılıp onun yerine Sünnî Abbâsî halifesinin adı zikredildi.

Şîîliğin merâsimleri, bayramları ve matemlerinden, Kitâb ve Sünnet'e aykırı olanlar ilğa edildi.

Fâtumî hânedânını denetim altında tuttu; onları saray dışında himâye etti. Böylece hânedânın, nüfûzunu kullanarak muhtemel bir organizasyona yeltenmelerinin önüne geçildi.

3 Geniş bilgi için es-Sallâbî, Alî Muhammed, *Salâhaddîn el-Eyyübî ve Cuhûduh fi'l-Kadâ ale'd-Devleti'l-Fâtûmiyye ve Tahrîr Beyti'l-Makdis*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2008, s. 191-192, 204-208, 277; Mustafâ, *Salâhuddîn el-Fârisu'l-Mucâhid ve'l-Meliku'z-Zâhidu'l-Mufterâ Aleyh*, s. 92-93, 99, 110, 113; Mustafâ el-Hayarâ, *Salâhuddîn el-Kâid ve Asruh*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, s. 134-135, 145, 148; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 58; Muhammed Receb el-Beyyûmî, *Salâhuddîn el-Eyyübî Kâhiru'l-Udvânî's-Salîbî*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1998, s. 88-89; Ulvân, *Salâhuddîn el-Eyyübî Batlu Hittîn ve Muharriru'l-Kudus mine's-Salibiyyîn*, s. 120-120-121.

Şîî-İsmâilî davetin câzibe faktörlerinden biri olan, “Fâtumî hânedânının, “Ehl-i Beyt’e mensûp oldukları” şeklindeki tezin uydurma olduğu yönünde propaganda yapıldı.

Şîî kadınları azledip bunların yerine Sünnî Şâfiî kadınları tayin etti. Meselâ Kâhire kadılığını, Sünnî-Şâfiî bir âlim olan İsa Hakkârî’ye teslim etti.

Selâhaddîn Eyyûbî’nin, Sünnî Akîdeyi Yayma Çabasında Dayandığı Temel Referans: “Fıkıh”

Selâhaddîn Eyyûbî’nin Sünnî akîdeyi yayarken dayandığı başlıca referanslar şunlardır: “Kur’ân”, “Hadis”, “Tasavvuf” ve “Fıkıh”. Onun, Şîî Fâtumîlerle mücâdelesinde en güçlü ve en etkili referansı “fıkıh” olmuştur. Selâhaddîn Eyyûbî, Sünnî çizgide bulunan her dört mezhebin [Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî] sistemlerini kurup mezheplerini yaymaları için her türlü imkânı seferber etmiştir. Söz konusu dört mezhep arasında, Şâfiî mezhebinin ön planda ve revacta olduğu görülmektedir.⁴ Selâhaddîn Eyyûbî’nin Şâfiî olması ve Şâfiî mezhebine ayrıcalık tanınması, bunun sebepleri arasında gösterilebilir.⁵

Medreseler

Selâhaddîn Eyyûbî, medreseler için ticaret ve tarım ürünlerine dayalı özel ve güçlü vakıflar tahsis etmiş, gelir kaynaklarını arttırmış; müderrislere maaş bağlamış, kendilerine hediyeler bahşetmiş, onların ve talebelerin maiyetlerini sağlamıştır. Kurulan bu medreseler, zengin kütüphanelere şâmil olmuştur.⁶

Medreseler, Nureddin Zengî zamanında Şam bölgesinde yaygın hâle gelmiş⁷ ve Eyyûbiler dönemiyle beraber İskenderiyye, Kâhire, Hicâz, Yemen, Dımeşk, Halep, Cezîre, Musul, Âmid (*Diyârbekir*), Meyyâfârikîn (*Silvan*), Ruha (*Urfa*), Harran, Nusaybin gibi geniş bir bölgede etkin olmuştur.⁸ Selâhaddîn Eyyûbî devrinde Şam, Mısır ve Cezire, medreselerin en yaygın olduğu yerlerdir.”⁹ Selâhaddîn Eyyûbî döneminde sadece Dımeşk’te kırktan; Halep ve Kâhire’de ise on beşten fazla¹⁰ medresenin bulunduğu ifâde edilmektedir.¹¹

4 Bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 277.

5 Bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 327.

6 Bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 15. Konu hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Beyyûmî, *a.g.e.*, s. 113-117.

7 Şeşen, “Eyyûbiler”, *DİA*, XII, s. 26.

8 Bkz. Şeşen, “Eyyûbiler”, *DİA*, XII, s. 26.

9 Bkz. Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s. 323; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 14.

10 Beyyûmî’nin naklettiğine göre Makrizî, Selâhaddîn Eyyûbî döneminde Kâhire’de yirmi dört tane medresenin inşa edildiğini söyler. Bkz. Beyyûmî, *a.g.e.*, s. 114.

11 Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s. 323; Şeşen, “Eyyûbiler”, *DİA*, XII, s. 26.

Medreseler, dört Sünnî mezhebe ve bu mezheplerin yetkin fakihlerine vakfedilmişti.¹² Eğitim, söz konusu medreselerin bazılarında tek bir; bazılarında ise birden çok mezhebe göre yapılmaktaydı. Ne var ki bu dönemde Şâfiî medreselerine rağbet daha fazlaydı. Çünkü Şâfiî mezhebi, devletin resmî mezhebiydi. Nitekim “Melik Muazzam İsa b. Âdil” dışındaki Eyyübî sultanlarının tümü, Şâfiî mezhebine mensûptu. O ve çocukları ise Hanefî mezhebine mensûptular.¹³

Medreseler, Selâhaddin Eyyübî'nin devlet adamları ve akrabaları tarafından da inşa ediliyor ve destekleniyordu.¹⁴ Selâhaddin Eyyübî ve devrindeki devlet adamları tarafından Mısır'da kurulan medreselerden önemli olanları şunlardır:¹⁵

1. Nâsırıyye Medresesi
2. Kamhiyye Medresesi
3. Salâhiyye Medresesi.
4. Diliyye Medresesi
5. Suyûfiyye Medresesi
6. Menâzilu'l-İzz Medresesi
7. Kutbiyye Medresesi
8. Fâdiliyye Medresesi

Selâhaddin Eyyübî ve devrindeki devlet adamları tarafından Şam bölgesinde kurulan medreselerden önemli olanları şunlardır:¹⁶

1. Salâhiyye Medresesi
2. Asrûniyye Medresesi
3. İkbâliyye Medresesi

12 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 277.

13 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 277.

14 Söz gelimi onun kızkardeşi Rabia Hatun, Dimeşk'te Hanbelîler için; diğer bir kızkardeşi Sitt eş-Şâm, yine Dimeşk'te Şâfiîler için; erkek kardeşi Seyfu'l-İslâm Hanbelîler için; erkek kardeşi Sultan Âdil Ebubekir Mâlikîlere bir medrese (Âdiliyye medresesi); oğlu Melik Efdal tarafından Kudüs'te bir medrese (Efdaliyye medresesi); amcası Eseduddin Şîrküh tarafından Dimeşk'te bir medrese (Esediyiyye medresesi); yeğeni Takiyuddin Ömer b. Şahinşah b. Eyyüb Mısır'da Menâzilu'l-İzz medresesi ve Dimeşk'te Takâviyye medresesi; yeğeni Azra hanım tarafından Dimeşk'te bir medrese (Azraviyye medresesi); oğlu Aziz Osman da Dimeşk'te (Azîziyye medresesi); hanımı Hâtûn tarafından Dimeşk'te bir medrese (Hâtûniyye medresesi); yeğeni Hâtûn tarafından Dimeşk'te bir medrese (Ferrûhşâhiyye medresesi); devlet adamlarından Kutbeddin Hüsvrev Kâhire'de bir medrese (Kutbiyye medresesi); veziri ve baş danışmanı Kâdi Fâdil tarafından Kâhire'de bir medrese (Fâdiliyye medresesi); devlet adamlarından Hoca İkbâl tarafından Dimeşk'te bir medrese (İkbâliyye medresesi); ve veziri Safiyuddin Abdullâh b. Şâkir Mâlikîlere birer medrese inşa etmiştir.

15 Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 17-22; Sallâbî, *a.g.e.*, s. 253-258.

16 Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 22-28; Sallâbî, *a.g.e.*, s. 253-258.

4. Takâviyye Medresesi
5. Hâtûniyye Medresesi
6. Mukaddemiye Medresesi
7. Ferrûhşâhiyye Medresesi
8. Esediyye Medresesi
9. Azraviyye Medresesi
10. Amriyye Medresesi

Selâhaddîn Eyyûbî ve devrindeki devlet adamları tarafından Kudüs’te kurulan medreselerden önemli olanları şunlardır:¹⁷

1. Salâhiyye Medresesi
2. Efdaliyye Medresesi

Fakîhler

Selahaddîn Eyyûbî, fakîhleri yakınında/meclisinde bulundurmuş; onlara maddî-manevî her türlü desteği vermiş ve kendilerini devletin çeşitli kademelerine/kilit noktalarına getirmiştir.¹⁸ Onun döneminde vezirler, yöneticiler ve devlet adamları, fakîhlerin ileri gelenlerindendi.¹⁹ Fakîhler, Selâhaddîn Eyyûbî’nin yapmış olduğu savaşlara fiziksel, stratejik ve lojistik açıdan destek vermiş ve savaş meydanlarında Haçlılara karşı bizzât çarpışmışlardır.

Aşağıda, Selâhaddîn Eyyûbî döneminde yaşamış ve Sünnî düşüncenin yayılmasına ciddî anlamda katkı sağlayan bazı fakîhler çok kısa bir şekilde tanıtılmaya çalışılacaktır:

İbn Avf (v. 581/1185): Selâhaddîn Eyyûbî, çocukları ve devlet adamları, İskenderiyye’ye giderek kendisinden İmâm Mâlik’in *Muvatta*’sını dinlemiştir.²⁰ *et-Tezkire fî Usûli’-Dîn* adında akâide dair bir eser yazmıştır.²¹

İbn Ebî Asrûn (v. 585/1189): Yaşadığı dönemde Şâfiî mezhebinin imâmı ve önderiydi.²² Nureddin Zengî döneminde Sincâr, Nusaybin, Harrân, Cizre, Diyarbekir şehirlerinde kadılık yapmıştır.²³ Birçok eseri bulunmaktadır.²⁴ Cüveynî’nin *Nihâyetu’l-*

17 Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 28-30; Sallâbî, *a.g.e.*, s. 253-258.

18 Geniş bilgi için bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 342.

19 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 291-292.

20 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 322.

21 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 351.

22 Geniş bilgi için bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 325; Şeşen, *a.g.e.*, s. 353-354.

23 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 325; Şeşen, *a.g.e.*, s. 353.

24 Eserlerinden bazıları şunlardır: *el-İntisâr, el-Murşid, ez-Zerîa fî Marifeti’ş-Şerîa, et-Teysîr, Meâhizu’n-Nazar, Muhtasaru’l-Farâid, et-Tenbîh fî Marifeti’l-Ahkâm, Fevâidu’l-Muhezzeb, el-Muvâfık*

Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb adlı eserine, *Safvetu'l-Mezheb min Nihâyeti'l-Mezheb* adında yedi ciltlik hacimli bir özet kaleme almıştır.²⁵

İbn Necâ (v. 599/1203): Bağdat, Dımaşk, Mısır ve İskenderiyye'de ilmî seyahatler yapmıştır.²⁶ Hanbelî mezhebinin ileri gelen fakîhlerindendi.²⁷ Selâhaddin Eyyübî'nin Mısır'da danıştığı ve güvendiği devlet adamlarından biriydi.²⁸ Kudüs'un fethinde bulunmuş ve Mescid-i Aksa'da ilk vaazı vermiştir.²⁹

Hubûşânî (v. 587/1191): Şâfiîlerin önemli fakîhlerinden biriydi.³⁰ Nîsâbûr'da İmam Gazzâlî'nin talebelerinden olan Muhammed b. Yahya'dan fıkah dersleri almış ve onun *el-Muhît fî Şerhi'l-Vasît* adlı eserini, on altı ciltlik *Tahkîkû'l-Muhît* ismiyle şerh etmiştir.³¹ Zâhid, takvalı ve sûfî bir meşrebe sâhipti.³² Kezâ Selâhaddin Eyyübî'nin itimâd ettiği ve meclisinde bulundurduğu kişilerdendi.³³

Kutbuddîn Nîsâbûrî (v. 578/1183): Dimeşk'te "Gazzâliyye", "Mücâhidiyye" ve "Câruhiyye" medreselerinde; Halep'te "Nûriyye" ve "Esediyye" medreselerinde baş müderris olarak görev yapmıştır.³⁴ *el-Hâdî fî'l-Fıkh* adlı bilinen bir özeti vardır. Selâhaddin Eyyübî'ye ithâfen yazdığı *el-Akîde* adlı bir eseri daha bulunmaktadır.³⁵

Şihâbuddîn Tûsî (v. 587/1200): Gazzâlî'nin talebelerinden Muhammed b. Yahyâ Nîsâbûrî'den fıkah dersleri almıştır.³⁶ Mısır'da Şâfiî mezhebinde fetvâ mercî olmuştur.³⁷

Muhyiddîn b. Zekî Kuraşî Dimeşkî (v. 598/1202): Kudüs'ün fethinden sonra Mescid-i Aksâ'da kılınan ilk Cuma namazında hutbeyi îrâd etmekle görevlendirilmiştir.³⁸ Halep ve Şam baş kadılığına getirilmiştir.³⁹

ve'l-Muhâlif, Fevâidu'l-Munzirî. Bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 328-329. Ayrıca bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 76-77.

25 Bkz. İzmirli İsmâil Hakkı, *İmâmu'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî İbnu'l-Cüveynî, Dâru'l-Funû İlahiyât Fakültesi Mecmuası, Şehzâdebaşî Evkâf Matbaası*, sayı: 9, İstanbul, 1928, s. 30; Muhammed Zuhaylî, *el-İmâmu'l-Cüveynî İmâmu'l-Haremeyn, Dâru'l-Kalem, Dimeşk*, 1992, s. 127.

26 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 359; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 97.

27 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 338.

28 Bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 336; Şeşen, *a.g.e.*, s. 359; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 98.

29 Bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 338; Şeşen, *a.g.e.*, s. 359.

30 Bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 340; Şeşen, *a.g.e.*, s. 354.

31 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 354; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 77-78; Sallâbî, *a.g.e.*, s. 340.

32 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 340. Geniş bilgi için bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 77-78.

33 Bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 340; Şeşen, *a.g.e.*, s. 354.

34 Şeşen, *a.g.e.*, s. 353.

35 Geniş bilgi için bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 353; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 74-75.

36 Geniş bilgi için bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 79-80.

37 Geniş bilgi için bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 79-80; Şeşen, *a.g.e.*, s. 354.

38 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 355; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 81.

39 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 355; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 81.

Bahâuddîn b. Şeddâd (v. 632/1234): Sultân Selâhaddîn ve oğlu Melik Zâhir’in önemli adamlarından ve döneminin ileri gelen âlimlerinden biriydi. Halep’te ilmî faaliyetlere öncülük etmiştir.⁴⁰ Eserleri şunlardır: Selâhaddîn Eyyûbî’nin biyografisini yazdığı *Nevâdiru’s-Sultâniyye ve’l-Mehâsinu’l-Yûsufiyye; Delâilu’l-Ahkâm min Ehâdîsi’n-Nebî; Melce’ul-Hukkâm ‘inde İltibâsi’l-Ahkâm; Mûcezu’l-Bâhir fi’l-Fıkh; Fedâilu’l-Cihâd*.⁴¹

Alâuddîn Kâsânî (v. 587/1191): “Meliku’l-Ulemâ” lakâbıyla anılan Kâsânî, çoğunlukla Halep’te yaşamış ve bu bölgede büyük bir itibâr görmüştür. Hocası Alâeddîn Semerkandî’nin *Tuhfetu’l-Fukahâ* isimli kitabına *Bedâi’u’s-Sanâ’i’* adlı meşhûr şerhini yazmıştır.⁴²

Makdisî Ailesi: Makdisîler, Selâhaddîn Eyyûbî döneminde birçok âlim yetiştiren önemli ailelerden biridir. Aynı zamanda Hanbelî mezhebini temsil eden bu aile, Filistin’in Haçlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Dımeşk’a hicret etmiştir.⁴³ Bu aileden şu üç kişiye değinilektir. (a) **Ebû Ömer İbn Kudâme Makdisî (v. 607/1210)**:⁴⁴ Eğitimini Mısır’da tamamlamıştır. Zâhid, âbid ve sûfî meşrepli bir kişiliğiyle bilinmekteydi. (b) **Muvaffakuddîn İbn Kudâme (v. 620/1223)**:⁴⁵ Makdisî ailesinin en ünlü üyesidir. Dımeşk, Musul ve Bağdat’ta eğitimini alan Muvaffakuddîn İbn Kudâme Kur`ân, tefsîr, fıkıh ve ferâiz, hadîs, hilâf, nahiv, hesap ve daha birçok alanda temâyüz etmiştir. Kardeşi İbn Ömer ile birlikte Haçlılara karşı kılıcıyla savaşmıştır. Eserleri şunlardır: *el-Muğnî Şerhu Mesâili’l-Hırakî, el-Kâfi fi Fıkhil-İmâmi’l-Mubeccel Ahmed b. Hanbel, er-Ravda fi Usûli’l-Fıkh, el-Umde fi’l-Fıkh, Vasiyye, el-Fevâid, Menâsiku’l-hacc*. (c) **İmâduddîn Makdisî (v. 614/1218)**:⁴⁶ Özellikle Kurân ve kıraat, hadis, fıkıh ve ferâiz, hadis ve nahiv alanlarında kendini yetiştirmiştir. Bu ailenin diğer bireylerinde olduğu gibi o da âbid, zâhid ve sûfî kişiliğiyle bilinmektedir. Fıkhî meselelerle ilgili *el-Furûk fi’l-Mesâili’l-Fıkhîyye* adlı bir eser kaleme almıştır.

40 Şeşen, *a.g.e.*, s. 358.

41 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 358; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 83.

42 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 350; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 86.

43 Basuğuy, *a.g.e.*, s. 91.

44 Geniş bilgi için bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 91-93; Şeşen, *a.g.e.*, s. 360.

45 Geniş bilgi için bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 360; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 95-97.

46 Geniş bilgi için bkz. Basuğuy, *a.g.e.*, s. 93-95; Şeşen, *a.g.e.*, s. 360.

Selâhaddîn Eyyübî'nin Kürtlerin Şâfiîleşmesindeki Rolü

Kürtlerin büyük çoğunluğu genelde Sünnî; özelde Şâfiîdirler.⁴⁷ Bu mensûbiyetin sosyal, siyâsal, coğrafik ve kültürel birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri, Selâhaddîn Eyyübî'nin takip ettiği stratejiler ve yürüttüğü faaliyetler olmuştur. Selâhaddîn Eyyübî devri, “Kürtlerin Şâfiîleşmesi” açısından önemli bir kavşak noktasını oluşturmaktadır. Ana hatlarıyla Kürtlerin Şâfiîleşme sürecinin aşamalı olarak gerçekleştiği; Selâhaddîn Eyyübî devrinde ivme kazandığı ve sonraki dönemlerde [h. VI.-VII. yüzyıl] yayıldığı kabul edilmektedir.⁴⁸

Selâhaddîn Eyyübî Devrinden Önce Kürtlerin Şâfiîleşmesi Sürecine Genel Bir Bakış

Kürtlerin Şâfiî mezhebiyle tanışmasının, h. IV. asra rastladığı düşünülmektedir.⁴⁹ Kürt ilim talebeleri, Irak [Bağdat], Horasân ve Mâverâünnehir gibi bölgelerde kurulan ilim meclislerine katılmışlar ve bu meclislerde büyük ölçüde “Şâfiî fıkhı” temelli eğitim almışlardır.⁵⁰ Bunlar, “Şâfiî fıkhı”na nüfûz etme konusunda özellikle el-Kaffâl el-Kebîr eş-Şâî den (v. 365/975-76) ciddi düzeyde etkilenmişlerdir.⁵¹

Kaynaklarda, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Şâfiî mezhebini temsîl eden bazı fakîhlerden bahsedilmektedir. Bunlardan biri, ünlü Kürt fakîh Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Ahmed b. Yûsuf b. Keç ed-Dineverî'dir (v. 405/1014-15).⁵² Eğitimini Bağdat'tan almış olan ed-Dineverî, Şâfiî mezhebinde “ashâbu'l-vucûh” derecesine yükselmiş fakîhlerden sayılmaktadır.⁵³

47 Bkz. Halîl, *a.g.e.*, s. 87.

48 Tahsîn İbrâhîm ed-Doskî, “Mezhebu'l-İmâm eş-Şâfiî ve'l-Kurd”, 16.07.2013, (<http://www.medaratkurd.com/الكردي-والشافعي-ومذهب-الإمام-الشافعي>), erişim tarihi: 28.04.2017).

49 Örneğin bkz. Yâsîn Tâhâ, “el-Mezhebu'sh-Şâfiî ve İntişâruhu Beyne'l-Kurd”, 19.02.2015, (<http://www.medaratkurd.com/الكردي-وانتشاره-بين-الكردي>), erişim tarihi: 28.04.2017); Doskî, *a.g.m.*, (internet yayını).

50 Şâfiî mezhebi, İmâm Şâfiî'nin -bilhassa er-Rebî ve el-Muzenî gibi- öğrencileri kanalıyla Irak [Bağdat], Horasân ve Mâverâünnehir gibi bölgelere ulaştırılır. Bkz. Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 399. Bu öğrenciler sayesinde Şâfiî mezhebi bilhassa Horasân ve Mâverâünnehir'de tanınır ve yayılır. Geniş bilgi için bkz. Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 397-401.

51 Geniş bilgi için bkz. Tâhâ, *a.g.m.*, (internet yayını).

52 “*et-Tecrîd*” adlı bir eseri bulunan ed-Dineverî'nin, Ebû Hâmîd el-İsferâyîni'den üstün olduğuna dair kıyaslamalar yapılmıştır. Bkz. Behrekî, *a.g.e.*, III, 317; Doskî, *a.g.m.*, (internet yayını).

53 Doskî, *a.g.m.*, (internet yayını).

Şâfiî mezhebinin Cizre-Diyarbakir bölgesinde yayılması ise h. V. asır Mervânîler dönemine tekâbul etmektedir.⁵⁴ Bu bölgede Şâfiîleşme süreci, Diyarbakir’li (*Âmid*) Ebû Abdullah el-Kâzerûnî’nin (v. 455/1063) yürüttüğü fıkhî faaliyetlerle yayılmaya başlamıştır.⁵⁵ Şâfiî mezhebinin Silvan (*Meyyâfârikîn*) temsilcisi addedilen Huseyn b. İbrâhîm el-Fârikî, el-Kâzerûnî’nin meşhûr talebelerindendi.⁵⁶ el-Kâzerûnî’nin fıkhî faaliyetleri sonucunda Şâfiî mezhebi, Mervânîler’in hâkimiyeti altında bulunan topraklarda yayılmıştır.⁵⁷ Nasruddevle b. Mervân (v. 453/1061) ise Şâfiîliği resmî mezhep hâline getirmiştir.⁵⁸

Kürtlerin Şâfiîleşmesine katkı sağlayan önemli etkenlerden biri, “Nizâmiyye medreseleri”dir. Birçok Kürt ilim talebesi, eğitim sistemi büyük oranda “Şâfiî fıkhı” üzerine kurulan bu medreselerden aldıkları fıkıh eğitimlerinin ardından Kürt bölgelerine dönüp Şâfiî mezhebinin yayılmasına ön ayak oldular.⁵⁹ Meselâ h. 533/1138-39 yılında Erbil’de “Medresetu’l-Kal’a” adıyla bilinen ilk Şâfiî medresesi kuruldu. Buranın müderrisi, “Bağdat Nizâmiyye Medresesi”nden mezûn olan el-Hıdır b. Akîl el-Erbilî’dir (v. 567/1171-72).⁶⁰ Kezâ Erbil emîri Muzafferuddîn Gökbörî (v. 630/1232-33), buradaki Şâfiî fakîhlere “Medresetu’t-Tîn” ya da “Medresetu’l-Fakîr” olarak anılan medreseyi vakfetmiştir.⁶¹

Selâhaddîn Eyyübî Devrinde Kürtlerin Şâfiîleşmesi Sürecine Genel Bir Bakış

“Hezbânî” Kürtlerinin “Ravâdî/Ravândî/Ravendî” aşiretine mensûb olan⁶² Selâhaddîn Eyyübî, “amelde Şâfiî; itikâdda ise Eşarî idi”.⁶³ Kürtler arasında Şâfiî mezhebinin yayılmasında en etkili faktörlerden biri, -yukarıda da ifâde edildiği üzere- onun benimse-

54 Abdürrahim Tufantoz, “Mervânîler”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 232; Tâhâ, *a.g.m.*, (internet yayını).

55 Ebu’l-Yâsen Alî b. Ebi’l-Kerem Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İzzuddîn İbnu’l-E [îr (v. 630), *el-Kâmil fi’t-Târî*, thk: Umer Abdusselâm et-Tedmurî, Dâru’l-Kutubi’l- Arabî, Beyrût 1997, VII, 438.

56 Tâhâ, *a.g.m.*, (internet yayını).

57 Tâhâ, *a.g.m.*, (internet yayını).

58 Tâhâ, *a.g.m.*, (internet yayını).

59 Tâhâ, *a.g.m.*, (internet yayını); Doskî, *a.g.m.*, (internet yayını)

60 Tâhâ, *a.g.m.*, (internet yayını).

61 Tâhâ, *a.g.m.*, (internet yayını).

62 Örneğin Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân (v. 681/1282), *Vefeyâtu’l- Eyân ve Enbâu Ebnâi’z-Zemân*, thk: İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut 1994, VII, 139; Halîl, *a.g.e.*, s. 260.

63 Ramazan Şeşen, “Selâhaddîn-i Eyyübî”, *DİA*, XXXVI, 2009, s. 339.

diği stratejiler ve yürüttüğü faaliyetler olmuştur. Aşağıda, Selâhaddîn Eyyübî'nin Kürtlerin Şâfiîleşmesindeki rolünü, ulaşabildiğimiz birtakım bilgiler ışığında özetlemeye çalışacağız.

Selâhaddîn Eyyübî'nin Kürtlerin Şâfiîleşme Sürecini Hızlandıran Bazı Faaliyetleri

Selâhaddîn Eyyübî, Şâfiî mezhebine mensûb bazı Kürtleri, önemli birtakım kademelere/kilit noktalara getirmiştir. Bunlardan, tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

Şiî kadınları azletti; bunların yerine Şâfiî kadınlara atadı.

Kâhire kadılığını, Kürt-Şâfiî bir fakîh olan Îsâ el-Hekkârî'ye (v. 585/1189-90) tevdi etti.⁶⁴

Şâfiî İbn Dirbâs el-Kürdî'yi (v. 622/1225-26) "başkadı" olarak atadı.⁶⁵

Fâtumî halifelerini saraydan indirdi; buraya Kürt emirlerini konumlandırdı.

Nûreddîn Zengî'den sonra Dimeşk kadılığını Kürt olan Kemâleddin eş-Şehrezûrî'ye teslim etti.⁶⁶

Bunların yanısıra Kürtler, Selâhaddîn Eyyübî'nin özellikle Mısır ve Cezîre ordusunda etkili hâle geldiler.⁶⁷

Kezâ Kürt bölgelerinde çeşitli medreseler kurdu. Selâhaddîn Eyyübî, hâkimiyetini genişlettiği Erbil, Şehrezûr, Cizre: Silvan (*Meyyâfârikîn*), Harran, Suruc, Urfa (*Ruhâ*), Sincar, Nusaybin ve Diyarbakır (*Âmid*) gibi Kürt bölgelerinde birçok Şâfiî medresesi inşâ etti.⁶⁸

Selâhaddîn Eyyübî Devrinde Yaşayan Bazı Kürt Fakîhler

Bu dönemde yaşamış olan Kürt fakîhlerden önemli olanları şunlardır:⁶⁹

64 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 191-192; Hayarâ, *a.g.e.*, s. 135.

65 Bkz. Mustafâ, *a.g.e.*, s. 110; Hayarâ, *a.g.e.*, s. 135.

66 Îsâ el-Hekkârî, İbn Dirbâs ve Kemâleddîn eş-Şehrezûrî hakkında bilgi için "Selâhaddîn Eyyübî Devrinde Yaşayan Bazı Kürt Fakîhler" başlığına bakınız.

67 Bkz. Mustafâ, *a.g.e.*, s. 366.

68 Takribî bir istatistik vermek gerekirse söz konusu dönemde Harran'da dört; Sincar'da altı; Cizre'de dört; Diyarbakır'da (*Âmid*) iki; Nusaybin'de iki; Silvan'da (*Meyyâfârikîn*) üç; biri Takiyyuddîn Ömer'in medresesi olmak üzere Urfa'da (*Ruhâ*) iki adet medrese bulunmaktaydı. Bunlardan başka, Mardin ve Hasankayf (*Hisn-ı Keyfâ*) gibi merkezlerde medreseler açılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 324, 328.

69 Selâhaddîn Eyyübî döneminde yaşamış ve savaşçı/cihatçı kişiliğiyle öne çıkmış başka Kürt fakîhler de bulunmaktadır. Bunlara Hâcib Halîl el-Hekkârî ve Alî b. Ahmed el-Meştûb el-Hekkârî'yi örnek olarak zikredebiliriz. Hâcib Halîl el-Hekkârî, Akka kuşatmasında şehit olmuştur. Bkz. Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 136; Sallâbî, *a.g.e.*, s. 587-588. Alî b. Ahmed el-Meştûb el-Hekkârî

Şehrezûrî Ailesi: Şehrezûrîler, Selâhaddîn Eyyûbî'nin hizmetinde bulunan önemli Kürt ailelerden biridir. Aynı zamanda Şâfiî mezhebine mensûp olan bu ailenin en önemli üyesi, **(a) Kemâleddîn eş-Şehrezûrî**'dir (v. 572/1176). Kemâleddîn eş-Şehrezûrî, Nureddîn Zengî ve Selâhaddîn Eyyûbî döneminde Dimeşk'te başkadılık yapmıştır.⁷⁰ Bu ailenin diğer bir üyesi, Kemâleddîn eş-Şehrezûrî'nin oğlu **(b) Muhyiddîn eş-Şehrezûrî**'dir (v. 586/1190). Muhyiddîn eş-Şehrezûrî, Musul başkadılığı görevini üstlenmiştir.⁷¹ Söz konusu ailenin diğer önemli üyesi, Kemâleddîn eş-Şehrezûrî'nin yeğeni **(c) Diyâeddîn eş-Şehrezûrî**'dir (v. 599/1203). Diyâeddîn eş-Şehrezûrî, Şam ve Hama baş kadılığı görevini yürütmüştür.⁷²

Fakîh Îsâ el-Hekkârî, Diyâuddîn Ebû Muhammed Îsâ b. Muhammed (v. 585/1189-90). Kürt olan⁷³ Îsâ el-Hakkârî, fıkah eğitimini Cizre'de⁷⁴ ve Halep'teki “Zeccâciyye Medresesi”nde almıştır.⁷⁵ Selâhaddîn Eyyûbî, onun ilmine, aklına, görüşlerine son derece itimâd ederdi.⁷⁶ Gayet iyi bir diplomattı.⁷⁷ Nitekim Nureddîn Zengî ile Selâhaddîn Eyyûbî arasında ara buluculuk yapmıştır.⁷⁸ Selâhaddîn Eyyûbî'nin Haçlılarla yaptığı savaşa bizzât katılmış ve cihâd meydanlarında boy göstermiştir.⁷⁹ Âlim ve mücâhit olan fakîh Îsâ el-Hekkârî, bu gibi gazvelerde, hem “asker elbisesi”, hem de “fakîh sarığı” takmıştır.⁸⁰

[Fakîh] Zahîruddîn el-Hekkârî: [Fakîh] Îsâ el-Hekkârî'nin kardeşidir.⁸¹ Kaynaklarda “cesâreti, ilmi ve dinî yaşantıyı bir arada toplayan kişi” olarak betimlenmektedir.⁸² Akka kuşatmasına katılıp şehit olmuştur.⁸³ Îsâ el-Hekkârî, kardeşi Zahîruddîn el-

de, Selâhaddîn Eyyûbî'nin önemli komutanlarından biriydi. Bkz. Halîl, *a.g.e.*, s. 196; Sallâbî, *a.g.e.*, s. 388. Ayrıca şu isimler de zikredilir: “İzzuddîn Curdîk”; “Ömer b. Lâcîn”. Bkz. Halîl, *a.g.e.*, s. 196.

70 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 352; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 70-71.

71 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 352; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 72-73.

72 Bkz. Şeşen, *a.g.e.*, s. 352; Basuğuy, *a.g.e.*, s. 73-74.

73 Ömeğin bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 299, 333.

74 Cizre'deki fıkah eğitimini Ebu'l-Kâsım İbnu'l-Buzrî'den almıştır. Bkz. Behrekî, *a.g.e.*, II, 360.

75 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 333.

76 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 333.

77 Geniş bilgi için bkz. Sallâbî, *a.g.e.*, s. 333.

78 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 333.

79 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 335.

80 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 335, 342.

81 Bkz. Hayarâ, *a.g.e.*, s. 388; Sallâbî, *a.g.e.*, s. 587.

82 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 587.

83 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 587-588.

Hekkârî'nin şehit haberini alınca taziye kabul etmemiş ve “bu [gün], taziye günü değil; [aksine] saâdet (*henâ*) günüdür” demiştir.⁸⁴

İbn Dirbâs el-Hezbânî (v. 622/1225-26): Kürt emir İbrâhîm el-Mihrânî'nin adamlarından olup Hittîn savaşında Kudüs meliğini esir alan kişidir.⁸⁵ Sultân Selâhaddîn Eyyûbî, İbn Dirbâs'ı “Mısır başkadısı” olarak atamıştır.⁸⁶

İzzuddîn Îsâ b. Mâlik: Selâhaddîn Eyyûbî'nin, Kudüs'ün surları dibinde şehit olmuş Kürt komutanlarından biridir.⁸⁷

Ebu'l-Hasan Alî b. Sellâr: Lakabı “Melik Âdil”dir. İskenderiyye vâlisi olan İbn Sellâr, Kürt-Şâfiî dir.⁸⁸ “Âdiliyye” ve “Silefiyye” adlarıyla bilinen medreseyi inşâ etmiştir.

Sonuç

Selâhaddîn Eyyûbî, Şîî Fâtumîlerle mücâdelesinde çeşitli yöntem ve politikalara başvurmuştur. Bu yöntem ve politikaların en önemli ayağını, onun fıkıh ve fıkha dâir faaliyetleri oluşturmuştur. Selâhaddîn Eyyûbî, bu faaliyetleri doğrultusunda Mısır başta olmak üzere Şam, Cizre gibi bölgelerde, genelde Sünnî dört mezhebin, özelde ise Şâfiî mezhebinin tadrîs edildiği birçok medrese inşâ etmiş, buralara özel bütçeler/vakıflar tahsîs etmiş ve bu medreselerin başına karizmatik Sünnî fakîhler getirmiştir. Bu devirde kurulan “medreseler”, medreselerde yürütülen “fıkıh ve fıkıh ilmine dâir faaliyetler” ve bunların başına getirilen “nüfûzlu fakîhler”, Selâhaddîn Eyyûbî'nin Şîî akîdesiyle mücâdelesinde başarılı olmasına ciddî anlamda katkı sağlamıştır. Onun söz konusu politikaları ve faaliyetleri neticesinde, Mısır'da Sünnî akîdeye dönüşün önu açılmış ve buranın, Sünnî akîde/düşünce ekseninde Bağdat, Dimeşk, Musul, Cizre: Diyarbekir, Meyyâfârikîn ve Halep gibi bölgelerle iletişim kanalları açılmıştır.

Selâhaddîn Eyyûbî, Kürtlerin Şâfiîleşme sürecini hızlandıran birtakım sosyal, siyâsal ve dinî faaliyetlere öncülük etmiştir. Onun bu sürece katkı sağlayan en etkili ve en kalıcı faaliyeti, Kürt bölgelerinde Şâfiî doktrininin tadrîs edildiği birçok medrese açması olmuştur. Bu devirde Kürt fakîhler, devletin kilit kademelerine getirilmiş ve bunlar, nüfûzlarıyla Şâfiî mezhebinin yayılmasına ön ayak olmuşlardır. Selâhaddîn Eyyûbî'nin “Kürt-Şâfiî bir Sultân” şeklindeki kimliğinin yaydığı sinerji de bunlara eklenince Kürtler, kitlesel olarak “Şâfiî mezhebi”ne girmeye başlamışlardır.

84 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 587.

85 Halîl, *a.g.e.*, s. 195.

86 Bkz. Hayâra, *a.g.e.*, 135; Mustafâ, *a.g.e.*, s. 110, 135.

87 Bkz. Halîl, *a.g.e.*, s. 308.

88 Sallâbî, *a.g.e.*, s. 311.

Bibliyografya

- BASUĞUY, Bedrettin, *Selahaddin-i Eyyûbî Döneminde İlmî Faaliyetler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.
- el-BEYREKÎ, ¼âhir Molla Abdullâh, *Yayâtu'l-Emcâd mine'l- Ulemâi'l-Ekrâd*, Dâru İbn Yazm, Beyrût 2010. I-III.
- el-BEYYÛMÎ, Muhammed Receb, *≡alâhuddîn el-Eyyûbî Tâhiru'l- Udvânî'f-≡alîbî*, Dâru'l-Talem, Dimeşo 1998.
- ed-DOSKÎ, Tahsîn İbrâhîm, “Me hebu'l-İmâm eş-Şâfi î ve'l-Kurd”, 16.07.2013, <http://www.medaratkurd.com/الکُرد-والشافعي-مذهب-الإمام-الشافعي>, erişim tarihi: 28.04.2017).
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, *eş-Şâfi î (Yayâtuh ve Afruh-Erâu ve Fıðhuh)*, Dâru'l-Fikri'l- Ârabî, y.y. 1978.
- el-≤ALÎL, Ahmed Mahmûd, *Târîhu'l-Kurd fi'l- Uhûdi'l-İslâmiyye*, Dâru's-Sâkî, Beyrût 2013.
- el-YAYÂRÂ, Muftafâ , *≡alâhuddîn el-Tâid ve Afruh*, Dâru'l- arbi'l-İslâmî, Beyrût 1994.
- İBN ≤ALLİKÂN, Ebu'l- Abbâs Ahmed b. Muhammed (v. 681/1282), *Vefeyâtu'l- Eyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, thk: İhsân Abbâs, Dâru ≡âdır, Beyrût 1994. I-VII.
- İBN KEŞÎR, Ebu'l-Fidâ İsmâ il b. Umer ed-Dimeşoî (v. 774/1373), *¼abaðatu'l- Fuðahâi'ş-Şâfi îyyîn*, thk: Enver el-Bâz, Dâru'l-Vefâ , el-Manfûra 2004. I-II.
- İBNU'L-EŞÎR, İzzuddîn Ebu'l-Yasen Alî b. Ebi'l-Kerem Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk: Umer Abdusselâm et-Tedmurî, Dâru'l-Kutubi'l- Arabî, Beyrût 1997. I-X.
- İZMİRLİ, İsmâ il Yaðı, *İmâmu'l-Yaremeyn Ebu'l-Me âlî İbnu'l-Cuveynî*, Dâru'l-Funûn İlahiyât Fakültesi Mecmûası, Şehzâdebâşi Evkâf Matbaası, sayı:9, İstanbul 1928.
- MU≡¼AFÂ , Şâkir, *≡alâhuddîn el-Fârisu'l-Mucâhid ve'l-Meliku'z-Zâhidu'l-Mufterâ Aleyh*, Dâru'l-Talem, Dimeşo 2014.
- ef-≡ALLÂBÎ, Alî Muhammed, *≡alâhuddîn el-Eyyûbî ve Cuhûduh fi'l-Tahâ ale'd- Devleti'l-Fâtımiyye ve Tahrîri Beyti'l-Maðdis*, Dâru'l-Ma rife, Beyrût 2008.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Salâhuddîn Eyyûbî ve Devlet*, Çağ yayınları, İstanbul 1987.
-, “Eyyûbîler”, *DİA*, İstanbul 1995, XII. s. 20-31.

- ¼ÂHÂ, Yâsîn, “el-Me hebu’ş-Şâfi î ve İntişâruh Beyne’l-Kurd”, 19.02.2015, (<http://www.medaratkurd.com/الكرد-وانتشاره-بين-الشافعي-المذهب>, erişim tarihi: 28.04.2017).
- TUFANTOZ, Abdürrahim, “Mervânîler”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX. s. 230-232.
- ULVÂN, Abdullâh Nâfih, *≡alâhuddîn el-Eyyûbî Batlu Yuttîn ve Muharriru’l-Tudus mine’f-≡alîbiyyîn*, Dâru’s-Selâm, Tâhira 1985.
- ez-ZUYAYLÎ, Muhammed, *el-Îmâmu’l-Cuveynî İmâmu’l-ÿaremeyn*, Dâru’l-Talem, Dımeş 1992.